

KRZYSZTOFORY

Zeszyty Naukowe Muzeum Historycznego Miasta Krakowa

26

Muzeum Historyczne Miasta Krakowa

Kraków 2008

Kolegium Wydawnicze Muzeum Historycznego Miasta Krakowa /

Editorial Board of the Historical Museum of the City of Krakow:

Michał Niezabitowski (przewodniczący / President), Elżbieta Firlet, Ewa Gaczoł, Grażyna Lichończak-Nurek, Wacław Passowicz, Stanisław Piwowarski, Jacek Salwiński, Maria Zientara

„Krzysztoforzy” Zeszyty Naukowe Muzeum Historycznego Miasta Krakowa /

“Krzysztoforzy” Scientific Bulletin of the Historical Museum of the City of Krakow

Redaktor / Editor: Anna Biedrzycka

Współpraca redakcyjna / co-editor: Monika Burzyńska

Projekt graficzny / Graphic Design:

Monika Wojtaszek–Dziadusz

Ilustracje / Illustrations:

Bractwo Orlich Gniazd, Enea

oraz / and

I. Krieger, D. Kołakowski, J. Korzeniowski, R. Korzeniowski, E. Lang, H. Lück, R. Łapanowski, Z. Malinowski, M. Satała, J. Sehnejdra, M. Suchowiak, A. Susuł, T. Sztuka, A. Wojnar

Tłumaczenie artykułów z języka ukraińskiego / Translation of articles from the Ukrainian:

Joanna Dubrowska, Biuro Tłumaczeń VIVALANG;

Tłumaczenie artykułów z języka niemieckiego / Translation of articles from the German:

Peter Seraphin

Tłumaczenie streszczeń na język angielski / Translation of summaries into English:

Maria Piechaczek-Borkowska

Skład, przygotowanie do druku / Typesetting:

Inter Line SC

ISSN 0137-3129

© Muzeum Historyczne Miasta Krakowa, Kraków 2008

Wydawca / Publisher:

Muzeum Historyczne Miasta Krakowa

Rynek Główny 35

31-011 Kraków

tel. 012 422-32-64

www.mhk.pl

dyrekcja@mhk.pl

Nakład: 500 egz. / An edition of 500 copies

Druk / Print:

OMEKO Jan Dworżański

Zwierciadło saskie i prawo magdeburskie fundamentem dla Europy – wystawa zorganizowana przez kraj związkowy Saksonia-Anhalt w Krakowie

Wystawa Zwierciadło saskie i prawo magdeburskie fundamentem dla Europy (widok częściowy); wł. Landeszentrale für politische Bildung Sachsen-Anhalt

Wstęp

Na wystawie *Zwierciadło saskie i prawo magdeburskie fundamentem dla Europy* kraj związkowy Saksonia-Anhalt prezentował się jako wspaniały historyczny obszar kulturowy o długotrwałym, europejskim znaczeniu. Wystawa otrzymała wsparcie ze środków finansowych Ministerstwa Finansów z funduszu według par. 5 ustawy z 15 lipca 1996 roku o sprzedaży gruntów z terenów dawnego muru berlińskiego oraz granicy wewnątrzniemieckiej byłym właścicielom (DzU „Bundesgesetzblatt I” 1996, s. 980). Są to środki pochodzące ze sprzedaży działek z terenów dawnej granicy

niemiecko-niemieckiej byłym właścicielom przez władze federalne, przeznaczone na cele kulturalne. Kraj Saksonia-Anhalt przeznaczył dużą część tych środków na rzecz wystawy. Organizatorem ekspozycji było Krajowe Centrum Kształcenia Politycznego kraju Saksonia-Anhalt. Koncepcję merytoryczną opracowała Katedra Prawa Cywilnego, Europejskiej, Niemieckiej i Saksońskiej Historii Prawa przy Wydziale Prawa Uniwersytetu im. Marcina Lutra w Halle i Wittenbergii.

Wystawa powstała w latach 2005–2006 jako ekspozycja objazdowa, zawierająca cztery podwójne plansze, płytę ze stylizowaną mapą, trzy gabloty, panel multimedialny oraz

Zamek Falkenstein w górach Harz (siedziba zleceniodawcy sporządzenia i tłumaczenia Zwierciadła saskiego); fot. i wł. H. Lücka

film DVD. Poza tym obejmuje mały, dwujęzyczny katalog (niemiecko-angielski) z licznymi ilustracjami (64 strony). Opracowanie graficzne wykonała firma „eckedesign” z Poczdamu.

Do tej pory wystawa z powodzeniem gościła w Magdeburgu (uroczysty wernisaż miał miejsce w siedzibie parlamentu Saksonii-Anhalt 1 lutego 2006 roku), Halle, Brukseli i Warszawie. Można ją było oglądać również w Krakowie, starym polskim mieście królewskim, arcybiskupim i uni-

wersyteckim – 751 lat po lokacji Krakowa na prawie magdeburskim, co dla twórców wystawy jest szczególnym wyróżnieniem¹. Ekspozycja jest podzielona na siedem zakresów tematycznych:

1. Niemcy Środkowe w średniowieczu
2. Zwierciadło saskie
3. Eike von Repgow – twórca Zwierciadła saskiego
4. Zwierciadło saskie a europejska jurisprudencja
5. Prawo magdeburskie i ława magdeburska
6. Upowszechnianie Zwierciadła saskiego i prawa magdeburskiego w Europie
7. Zwierciadło saskie a obowiązujące prawo niemieckie.

W okresie średniowiecza powstały na terenach, które wchodzą w skład dzisiejszego kraju związkowego Saksonia-Anhalt², dwa źródła prawa, które silnie oddziaływały na całą Europę. Chodzi tu z jednej strony o Sachsenspiegel (Zwierciadło saskie), a z drugiej o prawo magdeburskie³. Obydwa źródła do dziś w imponujący sposób łączą kulturę prawa rozległych obszarów i miast Europy Środkowo-Wschodniej z krajem nad Łabą i Soławą. W średniowieczu i wczesnej dobie nowożytnej kształtowały one stosunki między sądami ławniczymi i sądami wyższymi, poszukującymi rozstrzygnięć prawnych, a uczonymi prawnikami. Dzisiaj natomiast są to naukowe kooperacje, bez których badanie z zakresu rozprzestrzenienia *Zwierciadła saskiego i prawa magdeburskiego w Europie* nie byłoby możliwe⁴. Wystawa opiera się na badaniach przeprowadzonych zwłaszcza na Uniwersytecie im. Marcina Lutra w Halle i Wittenbergii we współpracy z naukowcami z państw Europy Środkowo-Wschodniej. Celem wystawy jest więc naszkicowanie procesu powstawania Zwierciadła saskiego i prawa magdeburskiego na historycznym obszarze nad Łabą i Soławą (jest to określenie bardziej właściwe niż stosunkowo młoda, federalno-polityczna nazwa „Saksonia-Anhalt”), jak również prezentacja ich zasięgu w Europie Środkowo-Wschodniej na małej przestrzeni wystawienniczej i przy wykorzystaniu możliwie najmniejszej ilości tekstu.

W tym miejscu warto przedstawić najważniejsze, aktualne projekty badawcze, które tworzą solidną podstawę naukową dla omawianej wystawy. Badania te prowadzone są w kraju związkowym Saksonia-Anhalt oraz w Wolnym Państwie Saksonia pod kierunkiem uczonych z Uniwer-

¹ Ekspozycja stanowiła integralną część wystawy *Lokacja Krakowa. Przeszłość – teraźniejszość – przyszłość*, przygotowanej przez Muzeum Historyczne Miasta Krakowa jako podsumowanie kilkuletniego programu obchodów 750. rocznicy lokacji Krakowa na prawie magdeburskim. Wystawę można było oglądać w Wieży Ratuszowej w okresie od 5 czerwca do 30 września 2008 r., ekspozycja z Magdeburga była pokazywana na I piętrze.

² Por. Lück H.: *Zur Geschichte des Bundeslandes Sachsen-Anhalt* [Z dziejów kraju związkowego Saksonia-Anhalt]. W: *Verfassungshandbuch Sachsen-Anhalt* [Podręcznik konstytucyjny Saksonia-Anhalt]. Red. M Killin. Baden-Baden 2004, s. 64–92.

³ Streszczenie stanu badań zob. Lück H.: *Über den Sachsen-spiegel. Entstehung, Inhalt und Wirkung des Rechtsbuches* (Veröffentlichung der Stiftung Dome und Schlösser in Sachsen-Anhalt 1)

[O Zwierciadle saskim. Powstanie, treść i oddziaływanie księgi (Publikacja fundacji Katedry i Zamki w Saksonii-Anhalt 1)]. Wyd. 2. Döfel (Saalkreis) 2005.

⁴ Pięknym tego przykładem jest międzynarodowa konferencja zorganizowana przez Muzeum Historyczne Miasta Krakowa z okazji obchodów 750. rocznicy lokacji Krakowa na prawie magdeburskim w 2006 r. Materiały pokonferencyjne zostały opublikowane w dwujęzycznym (polsko-angielskim) tomie: *Europejskie miasta prawa magdeburskiego. Tradycja, dziedzictwo, identyfikacja. Sesja komparatystyczna. Kraków, 13–15 października 2006. Materiały konferencyjne / European cities of Magdeburg Law. Tradition, heritage, identity. A comparative conference Kraków, October 13–15, 2006. Conference proceedings*. Kraków 2007.

sytetu im Marcina Lutra w Halle i Wittenbergii⁵, będącej wiodącą uczelnią Saksonii-Anhalt. Saksonia jako kraj, w którym swoją siedzibę ma właściwa dla całego regionu Niemiec Środkowych (Saksonia, Saksonia-Anhalt, Turyn-gia) Saksońska Akademia Nauk i gdzie przechowuje się bardzo wiele ważnych rękopisów źródeł prawnych, partycypuje w tym przedsięwzięciu.

Projekty badawcze, które w tym miejscu należy szerzej przedstawić, to: nowe wydanie drezdeńskiego iluminowanego rękopisu *Zwierciadła saskiego*, projekt akademicki *Edycja glos do Zwierciadła saskiego* oraz projekt akademicki *Prawo sasko-magdeburskie jako kulturowe ogniwo między porządkami prawa Europy Wschodniej i Środkowej*.

Drezdeński iluminowany rękopis *Zwierciadła saskiego*

Zwierciadło saskie należy do gatunku źródłowego ksiąg prawnych, które pojawiały się głównie w latach około 1200–1500 w kilku państwach i krainach historycznych⁶. Zawsze obejmowały one w mniej lub bardziej pełnym kształcie większy obszar panowania, krainy lub miasta. Tak więc znajdujemy w nich w różnym stopniu normy prawa konstytucyjnego, prywatnego, lennego i procesowego. Ponieważ chodzi o prace prywatne (na ogół bez oficjalnego zlecenia), siła obowiązująca tych ksiąg wzięła się z leżącego u ich podstaw prawa zwyczajowego oraz z ich praktycznego zastosowania przez sądy, urzędników lub innych adresatów norm prawnych. Stanowią one nie tylko proste odzwierciedlenie prawa zwyczajowego, lecz dążą wyraźnie do usystematyzowania i wyrażenia osobistego stanowiska ich autorów, którzy byli z reguły doświadczonymi w prawie laikami, a nie wykształconymi prawnikami.

Najwybitniejszą spośród niemieckich ksiąg prawnych jest *Zwierciadło saskie*, uważane również za pierwsze wielkie dzieło w języku niemieckim, napisane prozą. Powstało ono przypuszczalnie we wschodniej części Przedgórze Harzu, chociaż nowsze badania sugerują też związek z opactwem cysterskim Altzelle niedaleko Miśni⁷.

Jego autorem był Eike von Repgow, wzmiankowany w źródłach między rokiem 1209 a 1233, którego nazwisko przypuszczalnie pochodzi od miejscowości Reppichau⁸ koło Dessau⁹.

Dokument z 1209 roku: pierwsza wzmianka o Eike von Repgowie; wł. Domstiftsarchiv Naumburg

Spośród około 470 rękopisów (włącznie z fragmentami) wyróżniają się cztery iluminowane rękopisy *Zwierciadła saskiego* z XIV wieku. Według miejsca ich przechowania są określane jako drezdeński (D), heidelberski (H), oldenburski (O) iluminowany rękopis *Zwierciadła saskiego* oraz rękopis z Wolfenbüttel (W). Pozostają one w określonych stosunkach genealogicznych: D i H można pod względem ich powstania kojarzyć z obszarem górnosaskim. W jest niewątpliwie odpisem D. O zaś reprezentuje stosunkowo samodzielny typ północnoniemiecki. Wszystkie cztery iluminowane rękopisy wywodzą się z jednego nie zachowanego rękopisu pierwotnego (X).

Wobec zupełnie niezwykłych losów drezdeńskiego iluminowanego rękopisu *Zwierciadła saskiego* warto zwrócić uwagę na pewne wydarzenia z roku 1945: na nowomiej-skiej stronie straszliwie zdewastowanego Drezna bibliotekarze Saksońskiej Biblioteki Krajowej otworzyli w marcu 1945 roku włązy do głębokich piwnic Pałacu Japońskiego. Właśnie w tym miejscu już w 1940 roku, w związku z narastającym zagrożeniem wojennym, ukryto najbardziej wartościowe rękopisy. Przetwały tam piekło nalotu bombowego na Drezno 13 lutego 1945 roku. Sam budynek płonął przez sześć dni. To, co ujrzeli bibliotekarze 19 marca

⁵ Są to prof. dr h.c. Rolf Lieberwirth oraz autor niniejszego artykułu. W tym miejscu należy wspomnieć o pierwszych publikacjach poświęconych temu tematowi: Lieberwirth R.: *Das sächsisch-magdeburgische Recht als Quelle osteuropäischer Rechtsordnungen* [Prawo saksońsko-magdeburskie jako źródło wschodnioeuropejskich aktów prawnych]. Berlin 1986; Lück H.: *Sachsenspiegel und Magdeburger Recht. Europäische Dimension zweier mitteldeutscher Rechtsquellen* [Zwierciadło saskie i prawo magdeburskie. Wymiar europejski dwóch środkowo-niemieckich źródeł prawnych]. Hamburg 1998. Prace te stanowią kontynuację projektów badawczych Guido Kische (profesor w Halle w latach 1922–1933) oraz Gertrud Schubart-Fikentscher (profesor w Halle w latach 1948–1985).

⁶ Zob. Lück H.: *Über den Sachsenspiegel...*, przyp. 2.

⁷ Landau P.: *Der Entstehungsort des Sachsenspiegels. Eike von Rep-*

gow, Altzelle und die anglo-normannische Kanonistik [Miejsce powstania Zwierciadła saskiego. Eike von Repgow, Altzelle a anglo-normannańska kanonistyka]. W: Deutsches Archiv für Erforschung des Mittelalters (61 2005), s. 73–101.

⁸ Nazwa miejscowości jest pochodzenia słowiańskiego. Zob. Bily I.: *Ortsnamenbuch des Mittelelbegebietes* [Księga toponimów regionu środkowej Łaby] W: Deutsch-slawische Forschungen zur Namenkunde und Siedlungsgeschichte. T. 38. Berlin 1996, s. 321.

⁹ Por. Lieberwirth R.: Eike von Repgow (um 1180 – nach 1233) [Eike von Repgow (ok. 1180 – po 1233)]. W: Cordes A., Lück H., Werkmüller D., (red.), Schmidt-Wiegand R. (konsultacje filologiczne): *Handwörterbuch zur deutschen Rechtsgeschichte* [Podręczny słownik do historii prawa niemieckiego]. Wyd. 2. Berlin 2007, s. 1288–1292.

Pomnik Eike von Repgowa przy kościele w Reppichau (1934);
fot. i wł. H. Lücka

Romańska wieża kościoła w Reppichau (XIII wiek);
fot. i wł. H. Lücka

było kolejną z niespodziewanych katastrof, jakie nawiedzały wówczas metropolię nad Łabą, wspaniałe miasto sztuki i kultury. Piwnice wskutek akcji gaszenia pożaru były napełnione wodą i mułem z rzeki. Stalowe szafy, jakoby wodoodporne, nie powstrzymały brudnego, mokrego żywniu, który wdzierał się do środka. Z jednej z szaf bibliotekarze wyciągnęli stary, pergaminowy kodeks. Był to całkowicie przemoczony wolumin drezdeńskiego *Zwierciadła saskiego*.

Przez niefachowe suszenie w pobliskim bunkrze przeciwlotniczym wspaniały niegdyś kodeks zastępnym bryłę zabrudzonego pergaminu. Wydawało się, że bezcenny rękopis był dla europejskiego dziedzictwa kultury na zawsze stracony.

Obok znacznej deformacji stron pergaminu katastrofalnym skutkiem oddziaływania wody była daleko idąca utrata iluminacji. Jedynie elementy trybowane ze złota listkowego (korony, berła, relikwiarze, inicjały) przetrwały tę kapiel bez większego uszczerbku, chociaż przy bliższym oglądzie nie sposób nie zauważyć białego, kredowego podkładu, od którego w wielu miejscach złoto się odkleiło. Oprócz elementów złotych również tekst zachował się na szczęście prawie w całości. Ocalałym na pergaminie konturom obrazów i liter groziło jednak wyblaknięcie. Restauratorzy Sak-

sońskiej Biblioteki Krajowej dokonali cudu, żeby zachować rękopis. Trudności i konieczność długotrwałych zabiegów, jaka się zarysowała, doprowadziły do zupełnie nowych koncepcji i w końcu zaproszono do udziału Bibliotekę Księcia Augusta z Wolfenbüttel¹⁰, która dysponowała – i dysponuje nadal – świetnymi technologiami restauracyjnymi i restauratorami. Stronę za stroną wygładzano i czyszczono. Złoty i srebrny podkład wymagał ustabilizowania. Zabieg ten poprzedzony został gruntowną analizą podkładu, atramentu, barw i metali przy wykorzystaniu najnowocześniejszych metod naukowych. W zależności od składu chemicznego barw i metali jak również ich odporności na wilgoć najlepiej zachowały się elementy złote, odcienie czerwieni, szarości, błękitu, brązu i czerni. Prawie całkowicie wypłukana i zamazana jest zielen (zielen listkowa i miedziana), która ze względu na swoją funkcję jako oznaczenie stroju męskiego była używana stosunkowo często. Na jej miejscu regularnie pojawił się odcień brązu. Wskutek rozmiękczenia i rozmazania zieleni miedzianej pergamin wpada dzisiaj nieco w odcień zielony. To wszystko zaważyło na tym, że rzecz jasna nie mogło udać się odzyskać rękopisu w jego pierwotnym pięknie. Mimo to rezultat restauracji w porównaniu ze stanem z lat 1945–1989 jest zaskakujący. Na przekór opisanym losom właśnie ten rękopis pozostaje – na pierwszy rzut oka i w sposób widoczny dla każdego – tą wersją *Zwierciadła saskiego*, która posiada najwięcej iluminowanych sekwencji, najbardziej wymowne ilustracje, najbogatsze złączenia i która jest pierwowzorem rękopisu W.

W ramach restauracji udało się dzięki zastosowaniu nowoczesnych metod zdigitalizować pojedyncze strony rozebranego kodeksu z doskonałą rozdzielczością. Tym samym

¹⁰ Por. Petersen D.-E.: Zur Erhaltung des Dresdner Codex picturatus. Die Schäden und ihre Geschichte; Konservierung und Restaurierung [Zachowanie drezdeńskiego *Codex picturatus*. Uszkodzenia i ich historia. Konserwacja i restauracja]. W: *Der Dresdner Sachsenspiegel. Interimskommentar*. [Drezdeńskie *Zwierciadło saskie*. Komentarz tymczasowy]. Red. H. Lück. Graz 2002, s. 59–72.

H fol. 8r (okap, ustep, piec, nawis, pastuch); wł. Universitätsbibliothek Heidelberg

D fol. 43r (stworzenie świata, rok radości, niewola, poczet rzesz światowych); wł. Sächsische Landesbibliothek Dresden, Staats- und Universitätsbibliothek / Akademische Druck- und Verlagsanstalt Graz

O fol. 6r (Eike von Reggow z przyborama do pisania i księgą, przekazanie władzy świeckiej cesarzowi, stworzenie człowieka); wł. Niedersächsische Sparkassenstiftung / Landesbibliothek Oldenburg

W fol. 29r (zaskarżenie wyroku, powieszenie złodzieja, kara cielesna, kary dla burzycieli pokoju); wł. Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel / Akademie-Verlag Berlin

spełnienie pilnego dezyderatu badań nad *Zwierzciadłem saskim*, polegającego na przedstawieniu tego cennego *Codex picturatus* (jak określa się rękopis z iluminacją ciągłą) w formie nowoczesnego faksymile, któremu towarzyszy tom zawierający teksty i opracowania, wydaje się w najbliższym czasie osiągalne¹¹.

57 lat po zniszczeniu i 10 lat po rozpoczęciu szeroko zakrojonej restauracji faksymile odnowionego rękopisu drezdeńskiego 20 marca 2002 roku zostało po raz pierwszy, i to w swoim „rodzinnym mieście”, zaprezentowane publiczności. Wydarzenie to poprzedziły, oprócz zasygnalizowanych wyżej skomplikowanych i długotrwałych prac konserwatorskich, ogromne wysiłki w celu zapewnienia znacznych środków finansowych oraz profesjonalnie przeprowadzona faksymilizacja rękopisu przez Akademicką Oficynę Drukarsko-Wydawniczą z Grazu w Austrii¹². Obecnie ukazał się również uzupełniający tom tekstowy, zawierający edycję, tłumaczenie na język nowo-wysokoniemiecki oraz objaśnienia do obrazów¹³.

Drezdeński rękopis iluminowany do czasu zaistnienia ogromnych szkód w 1945 roku był uważany za najpiękniejszy i artystycznie chyba najcenniejszy spośród czterech zachowanych kodeksów. Zawierając nie mniej niż 924 iluminowane sekwencje, jest też tym rękopisem *Zwierzciadła saskiego*, który zawiera najbogatsze ilustracje. Tekst i obrazy zajmują 92 strony pergaminu (ok. 33 × ok. 26 cm). Tym samym drezdeński *Codex picturatus* wyróżnia się nie tylko najbogatszą szatą obrazową, lecz także najpełniejszym przekazem tekstowym. Brakuje bowiem zaledwie ośmiu z łącznej stu stron.

Oprócz różnic zewnętrznych (liczby stron, liczby iluminowanych sekwencji, kroju pisma, okresu powstania, braków tekstowych) jest jeszcze więcej charakterystycznych cech, które wyróżniają rękopis *D* spośród pozostałych trzech kodeksów, czyniąc go niepowtarzalnym: nie tylko z uwagi na prawie w całości zachowany tekst i największą liczbę iluminowanych sekwencji, lecz także za sprawą niezmiernie bogatego wyposażenia należy podkreślić jego szczególną oryginalność i jakość.

Kodeks zawiera nie mniej niż 4000 przedstawień postaci ludzkich¹⁴. Przedstawione osoby we wszystkich rękopisach iluminowanych można poprzez strój, nakrycie głowy, fryzurę i inne przymioty przyporządkować określone statusowi prawnemu. Król nosi koronę, biskup mitrę, bu-

downiczy słomiany kapelusz, Żyd szpiczaste nakrycie głowy, wdowa woalkę, kobieta zamężna czepiec, chłop krótki surdut, sędzia długą togę, szlachcic wieniec, duchownego wyróżnia tonsura itd. Duże znaczenie mają układy dłoni, rąk i nóg, które odpowiadają ściśle określonym rodzajom gestykulacji (gest zakazu, gest odmowy, gest rozkazu, gest pouczenia itd.).

Poza tym widzimy (jak i w pozostałych rękopisach iluminowanych): ludzkie sytuacje i stany życiowe (śmierć, smutek, cięża, choroba, kalectwo, młodość, starość), sprzęt domowy (kubek, talerz, pranie, waga), instrumenty muzyczne (flet, skrzypce), ubrania (strój pański, strój sędziowski, gugel¹⁵, habit mnisi, ornat, dałmatyka) włącznie z nakryciami głowy (korona, kapelusz książęcy, słomiany kapelusz, wieniec, woalka, czepiec, kapelusz żydowski, mitra, hełm), spodnie i rękawice, oznaki władzy (korona, berło, tiara, pastorał, jabłko królewskie, chorągiew), symbole pokoju (lilie), sprzęt liturgiczny (relikwiarz, świecznik, krzyż, świeczka), przedstawienia świętych (Bóg Ojciec, Maria, Jezus, Mojżesz, Dawid, Noe), zbroje (hełm, kolczuga, pancerz), narzędzia do polowania i łowienia, urzędnicy do wymierzania kary (pręgierz, szubienica, miecz katowski, nożyce, bicz, stos), architekturę (dom, stajnia, obora, ustęp, piec, łaźnia, kościół, miasto, zamek, wieś, most), rośliny (chmiel, zboże, trawa, jabłoni), zwierzęta (zwierzęta domowe i dzikie, pszczoła, ryba), zawody i urzędy (sędzia, pastuch, chłop, budowniczy, sołtys, ceklarz), stany i grupy społeczne (szlachta, chłopci, duchowieństwo, pielgrzymi), chrześcijan i pogan, broń (miecz, tarcza, pika, kusza, nóż) i narzędzia (pług, szpadel, kilof, kij pasterski, ster, widły, młotek, topór), środki transportu (wóz, koń, łódź), meble (łóżko, skrzynia, stół, ławka, krzesło), siły przyrody (woda, wiatr, ogień), ciała niebieskie (Słońce, Księżyc, gwiazdy), monety, herby, dokumenty, liczydła, pierścienie, grę w kości, książki i klejnoty.

W wyposażeniu rękopisu *D* najbardziej zwraca na siebie uwagę złoto listkowe, obficie wykorzystane niemalże na każdej stronie. Dotyczy to nie tylko koron, szat królewskich, bereli i relikwiarzy, lecz regularnie również wienców, różnego rodzaju naczyń, mitr, krzywizny pastorałów oraz szeregu herbów. Również liczne szczegóły architektoniczne wykonane są ze złota. W pojedynczych przypadkach połączane są również kobiece czepce, kije pasterskie, świeczniki, klejnoty herbowe, krzyże, uchwyty noży i mie-

¹¹ Ukazały się już nowoczesne faksymile rękopisu heidelberskiego (red. W. Koschorreka, Monachium 1989), rękopisu z Wolfenbüttel (red. R. Schmidt-Wiegand, Berlin 1993) oraz rękopisu oldenburski (red. R. Schmidt-Wiegand, Graz 1995).

¹² Por. Lück H.: *Dresdner Sachsenspiegel* [Drezdeńskie Zwierzciadło saskie]. Graz 2002. Na temat stanu faksymilizacji i wydania rękopisu drezdeńskiego: Valentinič H., Steppan M. (red.): *Festschrift für Gernot Kocher zum 60. Geburtstag* [Księga pamiątkowa dla Gernota Kochera z okazji 60. urodzin]. „Grazer Rechts- und Staatswissenschaftliche Studien” 2002, t. 59, s. 161–179.

¹³ Lück H. (red.), Haffner T., Perrin M., Weinert J.: *Eike von Repgow. Sachsenspiegel. Die Dresdner Bilderhandschrift* [Eike

von Repgow. Zwierzciadło saskie. Drezdeński rękopis iluminowany] Mscr. Dresd. M 32. Pełne wydanie faksymile w oryginalnym formacie rękopisu z Saksońskiej Biblioteki Krajowej – Biblioteka Państwowa i Uniwersytecka Drezno. Graz 2006.

¹⁴ Szczegółowo por. Lück H.: *Eike von Repgow...*, zob. przyp. 12, s. 44.

¹⁵ Gugel był rodzajem kaptura z ostrą krawędzią, powszechnie noszono go w Niemczech. Był tak skrojony, aby dopasować się do głowy i ramion, zazwyczaj wykonany z wełny. Początkowo zakładali go ludzie niskiego stanu, w XIV w. stał się modny wśród szlachty. W modnym stylu gugel był noszony jak kapelusz. Od ok. 1360 r. stał się popularny także poza Niemcami, we Francji był nazywany *chaperon*, we Włoszech *cappuccio*.

zu gottes geleit wailuten is di dritte-olstere
 di vierde Mersebürg di vintze- Niben van
 len sin ouch in dem lande zu Sachsen- das
 herzogtum zu Sachsen- di phalenz- di mar-
 ke zu brandebürg- di langraichschafft zu co-
 ruzen- di marke zu misne di marke zu lu-
 se- dy graueschafft zu asschur- die **O**uch
 sin zwei erzbischof zu Sachsen in dem lande
 di vintze- di andere **D**em von mersebürg
 is vnter tan- di bischof von mersebürg vnt-
 der von mersebürg- vnt- der von misne vnt-
 der von brandebürg vnt- der von hanel-
 berg- **D**er bischof von merse hat vier vnt-
 der tanen zu Sachsen in dem lande den bisch-
 of von halbitan- den von hilcensein- den
 von verdin- den von psodburne- der bisch-
 of von osenbrücke vnt- der von munde-
 vnt- der von munde- hat vnt- der tan- dem
 vor lobne- **D**eme erzbischof von breme
 is vnt- der tan- der von libebe- der von we-
 rin vnt- der von misburg- **kan**
Der künig der künig gab deme pabste
 schreibe werlich gewente zu deme
 geistlichen richte schillinge mit zu röm-
 bene alle diene in gotte nicht bessern en
 wollen mit deme libe- das man si dar zu
 rwingt mit deme gure **S**us sal werlich
 gericht vnt- geistlich vnt- en tragen
 was so deme einen widerstat das man
 is mit deme andern rwingt gehorsam
 zu wesen vnt- rechtis zu phlegne **kan**
 schadir der sele- vnt- en mit doch in manne

149

D fol. 48r (palatynaty królewskie, lenna, arcybiskupstwa i biskupstwa w Saksonii, cesarz i papież); wł. Sächsische Landesbibliothek Dresden, Staats- und Universitätsbibliothek / Akademische Druck- und Verlagsanstalt Graz

D fol. 66r (następstwo lenne, wojskowy porządek tarcz, nadanie lenne); wł. Sächsische Landesbibliothek Dresden, Staats- und Universitätsbibliothek / Akademische Druck- und Verlagsanstalt Graz

czy (saksów), instrumenty muzyczne, wagi oraz strzemię konia papieskiego. Korona, berło i szaty królewskie często są skonstrastowane przy pomocy czarnych lub czerwonych konturów.

Z uwagi na tak bogate złocenia należy uznać rękopis *D* za najbardziej okazały spośród iluminowanych rękopisów *Zwierciadła saskiego*. Wydaje się, że w niektórych przypadkach również srebro znalazło zastosowanie, przede wszystkim w ostatniej ćwierci księgi.

Pod względem kształtu szczególnie charakterystyczne są stosunkowo szeroko rozchodzące się, królewskie korony zakończone kwiatem lili (fleurs-de-lis) oraz generalnie bardzo szczupłe figury. Typowe wydaje się również to, że ilustrator rękopisu w przedstawieniu koni preferuje typ „konia jabłkowitego”. Charakterystyczne jest również, że rękopis *D* zawiera bardzo dużo herbów, które w większości można rozpoznać i określić.

Sekwencje iluminowane są ze sobą połączone złotymi, srebrnymi i kolorowymi majuskułami z tekstem. Również

D fol. 4v (sąd księcia, wieki świata, wojskowy porządek tarcz); wł. Sächsische Landesbibliothek Dresden, Staats- und Universitätsbibliothek / Akademische Druck- und Verlagsanstalt Graz

tu zwraca na siebie uwagę obfite stosowanie złota. W porównaniu z innymi iluminowanymi rękopisami złote inicjały występują tu niezwykle często.

Drezdeński rękopis iluminowany powstał zapewne między rokiem 1295 a 1371. Nowsze badania sugerują kolejne zawężenie tego okresu na lata 1347–1363, co można wnioskować przede wszystkim ze skrupulatnej analizy często występujących w rękopisie herbów oraz z faktu, że w tym właśnie czasie w Marchii Miśnieńskiej miały miejsce starania o nadanie Rzeszy nowego porządku¹⁶. Także używanie gotyckiej minuskuły oraz języka związanego z regionem wschodnio-środkowo-niemieckim¹⁷ wskazuje na drugą ćwierć albo środek XIV wieku.

Nazwiska zleceniodawcy, pisarza i iluminatora, jak również miejsce powstania rękopisu nie są znane. Wiele przemawia za tym, że powstał on w Miśni albo na ziemi miśnieńskiej. Miśnia jako rezydencja margrabiego, biskupa, burgrabiego z odpowiednią kulturą dworską i związanymi z dworem warsztatami mogła dostarczyć ku temu dogodnych warunków. Gród nad Łabą w każdym razie w czasach powstania rękopisu był ośrodkiem władzy świeckiej i kościelnej na ziemiach górnosaksońskich. Jako potencjalni zleceniodawcy w rachubę wchodzi margrabia Fryderyk III Srogi (1349–1381) albo jego brat Wilhelm I (1349–1381). Wielokrotne przedstawienie godła margrabiego Miśni obok herbów burgrabiego Miśni oraz panów von Colditz nie jest raczej przypadkowe.

Poza tym należy pamiętać, że margrabia Fryderyk Srogi uczynił wiele starań w celu usprawnienia administracji i nowej organizacji sądownictwa¹⁸. W tym kontekście mógł

¹⁶ Lück H.: Die Dresdner Bilderhandschrift des Sachsenspiegels [Drezdeński iluminowany rękopis *Zwierciadła saskiego*]. W: idem: *Dresdner Sachsenspiegel. Interimskommentar...*, zob. przyp. 9, s. 11–33.

¹⁷ Por.: Weinert J.: *Die Dresdner Bilderhandschrift des Sachsenspiegels. Studien zur Schreibsprache [Drezdeński, iluminowany rękopis *Zwierciadła saskiego*. Studium o języku pisanym]*. Köln–Weimar–Wien 2007.

¹⁸ Lück H.: *Die Dresdner...*, zob. przyp. 14, s. 18.

nastąpić ponowny zapis prawa saskiego na podstawie jednego wzoru *Zwierciadła saskiego*. Niezwykle bogate wyposażenie rękopisu sugeruje jego funkcję jako reprezentacyjnego przedmiotu wyobrażenia margrabiego o władzy i kulturze.

Edycja glos do *Zwierciadła saskiego*

Fakt, że *Zwierciadło saskie* było w różnych częściach Niemiec oraz w niektórych krajach i miastach Europy Wschodniej aż do XIX wieku obowiązującym prawem, pojawia się w licznych podręcznikach do dziejów prawa niemieckiego. Mniej znana jest okoliczność, że w XIV wieku potrzebna była gruntowna modernizacja *Zwierciadła saskiego*, aby mogło ono skutecznie rywalizować z prawem rzymskim i kanonicznym. Właśnie owo zespolenie *Zwierciadła saskiego* z owymi uniwersalnymi prawami średniowiecza prowadzi nas do kolejnego wielkiego projektu badawczego.

Chodzi o akademicki projekt badawczy *Edycja glos do Zwierciadła saskiego*, prowadzony przez Saksońską Akademię Nauk w Lipsku we współpracy z Instytutem Badań nad Średniowieczem „Monumenta Germaniae Historica” w Monachium. Przedsięwzięcie to jest w toku od 1994 roku. Najważniejszą glosę do *Zwierciadła saskiego* stworzył Jan von Buch. Po 250 latach daremnych prób i niepowodzeń udało nam się wreszcie w 2002 roku poddać ten niezwykle doniosły dla niemieckiej i europejskiej historii prawa tekst krytycznej edycji¹⁹. Również edycja krótszej *Lehnrechtsgloss (Glosy prawa lennego)*, niebędącej jednak autorstwa Jana von Bucha, doczekała się wydania²⁰.

Jan von Buch żył, podobnie jak Eike von Repgow na terenie dzisiejszej Saksonii-Anhalt²¹, a jego rodzina pochodziła ze wsi w okolicach Tangermünde²². Jan von Buch dokonał około 1325 roku genialnego połączenia archaicznego prawa *Zwierciadła saskiego* z prawem rzymskim względnie kanonicznym. Udało mu się to dzięki zastosowaniu metody, którą pochodzący ze Starej Marchii autor mógł poznać podczas swoich studiów w Bolonii – kolebce europejskiej jurysprudence²³. O samym autorze niewiele wiadomo. Miejscowość Buch koło Tangermünde na zachodnim brzegu Łaby miała pewne znaczenie jako miejsce przeprawy promowej do po-

bliskiego klasztoru Jerichow. Pod panowaniem margrabiów Brandenburgii przedstawiciele rodu von Buch zajmowali wysokie stanowiska administracyjne. Pierwszym z nich był Jan von Buch Starszy, który z kolei miał trzech synów: Konrada, Zygryda i Mikołaja, którzy również kilkakrotnie pojawiają się w dokumentach margrabiego, przy czym Mikołaj wymieniony jest nawet jako stolnik margrabiego Waldemara (1305–1319). Jako datę jego śmierci przyjmuje się rok 1314. Był on ojcem Jana von Buch Młodsze, naszego glosatora. Ten w źródłach występuje również jako *Jan* albo *Henning von Buk, Bok, Boek*. Wzmianki o wujkach i ojcu Jana von Buch odegrały decydującą rolę w ustaleniu autorstwa Jana. Słynna glosa do *Zwierciadła saskiego* nie wymienia bowiem swego autora. Co więcej, jest tam nawet wyraźnie napisane, że czytelnik nie powinien stawić pytań o autorstwo: „Du salt lan de vrage din, we si der glose dichter.” (Porzuć pytanie, kto glosy tej był twórcą)²⁴. Pewność co do tego zagadnienia daje jednak przedmowa do drugiego większego dzieła Jana *Richtsteig Landrechts (Ścieżka sądowa do prawa ziemskiego)*. Tam Konrad i Zygryd wymienieni są jako bracia ojca autora, ci zaś mieli być synami dziwaka, Jana von Buch (chodzi o Jana Starszego). Dosłownie jest tam napisane: „Dit sulve kundegeden uns ok de erbaren lude her Curd und her Syverd van Boek, des wunderliken hern Janes kinder van Boek”. (To samo głosili nam też mężowie czcigodni, Konrad i Zygryd von Buch, synowie Jana von Buch, męża dziwnego)²⁵. Tym samym można ponad wszelką wątpliwość zidentyfikować Jana von Bucha jako autora *Glosy i Ścieżki sądowej*.

Nie ma zbyt wielu źródłowych wiadomości o życiu glosatora. Datę jego urodzin można tylko ustalić z grubsza, wnioskując z roku pierwszej wzmianki pisemnej o autorze. Ta zaś znajduje się w matrykułach najszacowniejszej uczelni Europy kontynentalnej, uniwersytetu w Bolonii, pod rokiem 1315. Tam działali przez długi okres niekwestionowani koryfeusze w zakresie opracowania i interpretacji prawa rzymskiego i kanonicznego. Wolno sądzić, że Jan w owym czasie miał około 15 lat. W ten sposób można z dużym prawdopodobieństwem uznać rok 1290 za rok jego urodzenia. W dokumentach margrabiego Brandenburgii dużo jest wzmianek o Janie z lat 1321–1356. Nagły brak tych wpi-

¹⁹ Kaufmann F.-M.: (red.): *Monumenta Germaniae Historica. Fontes iuris germanici antiqui, nova series VII. Glossen zum Sachsenspiegel-Landrecht. Buch'sche Glosse, 3 Teile* [Monumenta Germaniae Historica. Fontes iuris germanici antiqui, nova series VII. Glosy do prawa krajowego Zwierciadła saskiego. Glosa Bucha, 3 części]. Hannover 2002.

²⁰ Idem (red.): *Monumenta Germaniae Historica. Fontes iuris germanici antiqui, nova series VIII. Glossen zum Sachsenspiegel-Lehnrecht. Die kürzere Glosse, 2 Teile* [Monumenta Germaniae Historica. Fontes iuris germanici antiqui, nova series VIII. Glosy do prawa lennego Zwierciadła saskiego. Glosa krótsza, 2 części]. Hannover 2006.

²¹ O jego biografii por. Lück H.: *Johann von Buch (ca. 1290-ca. 1356). Stationen einer juristisch-politischen Karriere* [Jan von Buch (ok. 1290 – ok.1356). Kariera prawniczo-polityczna]. ZRG GA 2007, t. 124, s. 120–143.

²² O doniosłej roli Starej Marchii w niemieckiej i europejskiej historii prawa por. Lück H.: *Tangermünde, die Altmark und das Reichsrecht. Impulse aus dem Norden des Reiches für eine europäische Rechtskultur* [Tangermünde, Stara Marchia a prawo Rzeszy. Bodźce z północy Rzeszy dla europejskiej kultury prawa]. „Abhandlungen der Sächsischen Akademie der Wissenschaften zu Leipzig, Philologisch-historische Klasse” 2008, t. 81, nr 1.

²³ Por. Kannowski B.: *Die Umgestaltung des Sachsenspiegelrechts durch die Buch'sche Glosse* [Przekształcenie prawa Zwierciadła saskiego przez glosę Bucha]. Monumenta Germaniae Historica. Schriften. T. 56. Hannover 2007.

²⁴ Kaufmann F.-M.: *Buch'sche Glosse...*, zob. przyp. 17, s. 107.

²⁵ Homeyer C.G. (red.): *Der Richtsteig Landrechts nebst Cautela und Premis* [Ścieżka sądowa do prawa ziemskiego wraz z Cautela i Premis]. Berlin 1857, s. 83.

sów wskazuje na jego śmierć w tym samym 1356 roku lub niedługo później. Przyjmując więc rok 1290 jako prawdopodobny rok urodzenia, a rok 1356 jako prawdopodobny rok śmierci, wszystko wskazuje na to, iż dożył on 66 lat, co jak na okres późnego średniowiecza można uznać za wiek sędziwy.

Około 1335 roku Jan von Buch ukończył swoje drugie wielkie dzieło prawnicze. *Ścieżka sądowa do prawa ziemskiego* stanowi praktyczny zbiór rozrzuconych po *Zwierciadłe saskim* przepisów procesowych, usystematyzowanych według kryteriów prawa rzymsko-kanonicznego.

Zwierciadło saskie nigdy nie zostało potwierdzone mocą autorytetu władcy jako obowiązujące prawo. Jednak dzięki stosowaniu go przez sądy, urzędników i ludność wiejską zyskało ono wielki autorytet. Wynika z tego jednak poważny problem związany z dalszym obowiązywaniem *Zwierciadła saskiego* w kontekście innych praw, które wówczas stosowane były na ziemiach niemieckich. Obok rodzimych praw zwyczajowych, zapisanych w księgach prawnych, funkcjonowało bowiem jeszcze prawo kościelne i coraz szerzej również prawo rzymskie. Rozpowszechnienie tych porządków prawnych określa się jako „receptę praw obcych”, która doprowadziła do tego, że nowe zespoły norm nakładały się na prawo rodzime i musiały zachodzić z nim w pewne relacje²⁶. Prawo rzymskie i kanoniczne stanowiły od początku prawo pisane. Prawo rzymskie długo oddziaływało w kształcie kodeksu sporządzonego za czasów cesarza wschodniorzymskiego Justyniana (527–565), określanego od roku 1580 jako *Corpus Iuris Civilis*. W Górnej Italii doczekał się on w okresie dojrzałego średniowiecza naukowego opracowania, które umożliwiło jego stosowanie w nowej, odmiennej rzeczywistości świata średniowiecznego. Jednym z głównych ośrodków była wspomniana już Bolonia ze swoją sławną szkołą prawa.

Kościół stworzył na obszarach poddanych jego wpływom sieć własnych sądów, które pojawiły się obok sądów świeckich. Przez swoją wręcz nowoczesną obsadę i sposób funkcjonowania oraz stosowanie pisanego, zunifikowanego prawa były one skuteczniejsze niż sądy świeckie²⁷. W przypadkach, gdy skodyfikowane po raz pierwszy około 1140

roku (również w Bolonii) prawo kościelne w konkretnych kwestiach zawierało luki, zarówno sędzia, jak i strony postępowania mogły sięgnąć do prawa rzymskiego. Już od schyłku starożytności obowiązywała bowiem zasada *ecclesia vivit lege Romana* (Kościół żyje według prawa rzymskiego). Za twórców prawa rzymskiego uważało się cesarza Justyniana, jego poprzedników oraz przede wszystkim klasycznych prawników rzymskich od I do III wieku naszej ery. Prawo cesarskie tym samym zawsze mogło znaleźć zastosowanie również w sądach kościelnych. Powoływanie się na zapisane prywatnie prawo zwyczajowe, takie jak w *Zwierciadłe saskim* i innych kodeksach, nie było zatem możliwe. W nauce o źródłach prawnych prawa rzymskiego i kanonicznego czegoś takiego jak *Zwierciadło saskie* po prostu nie przewidziano.

Z tych powodów zaczęto w Niemczech opracowywać rodzime zapisy prawne w celu ujednoczenia ich z prawem rzymskim i kanonicznym. W formie mniej lub bardziej obszernych zapisów na marginesie zostały wyjaśnione pojęcia i wskazane równoległe miejsca w źródłach prawa rzymskiego i kanonicznego. Z tej właśnie formy opracowania bierze się nazwa gatunku źródłowego, tj. glosy.

W sześciu rękopisach *Glosy do prawa ziemskiego* znajduje się *Prolog* składający się z 278 niemieckich i łacińskich wersów, które Jan von Buch stworzył, przypuszczalnie nawiązując do rymowanych prologów *Zwierciadła saskiego*. W nich informuje m.in. o intencjach swojego dzieła. Sam początek *Prologu* wyraża prośbę, żeby Bóg dał Saksończykom sprawiedliwych sędziów. Następnie znajduje się poczet sprawiedliwych i niesprawiedliwych sędziów Starego Testamentu. Decydujące znaczenie ma kolejny punkt: Jan von Buch zwraca bowiem uwagę na to, że *Zwierciadło saskie* nie jest przez współczesnych właściwie rozumiane: „Dar umme nicht like wal verstan se des spegels recht, Wen in den luden nicht sal sin einer vernunfte decht. So dat der Sassen spegil noch selden rechte wert vorstan”. (Dlatego nie pojmują prawa *Zwierciadła* tak samo, iż nie myślą podług jednego rozumu, toteż *Zwierciadło saskie* tylko z rzadka pojmowane jest, jak należy)²⁸. Z tej przyczyny miał posłuchać zachęty swojego pana, księcia Ottona z Brunzswiku (1318–1344), współwładcy Marchii Brandenburskiej, oraz swoich wujów, Konrada i Zygryda, do napisania glosy. Wynika z tego, że autor stawiał sobie według własnej deklaracji podwójny cel: z jednej strony chodziło mu o to, żeby doprowadzić do ujednoczenia *Zwierciadła saskiego* z prawem cesarskim, czyli rzymskim, oraz prawem kościelnym, po to, żeby prawo saskie mogło być stosowane również przez sądy świeckie i utrzymać swoją moc nawet w apelacjach do samego papieża; z drugiej strony autor zamierzał wyczyścić tekst *Zwierciadła saskiego* z rzekomych błędów. Doniosłe znaczenie zyskał pogląd autora, jakoby *Zwierciadło saskie* stanowiło przywilej nadany przez Karola Wielkiego (742 lub 747–814), który od 768 roku był królem Franków. W związku z tym pominął kilka akapitów, o których sądził, że były one późniejszymi dodatkami, które nie mogły pochodzić od samego Karola Wielkiego. Za tym wyraźnie kryje się dążenie do podniesienia rangi *Zwierciadła saskiego* jako prawa cesarskiego, co uzasadniłoby równorzędne traktowanie go z prawem rzymskim²⁹.

Glosa nawiązuje do struktury pojedynczych artykułów *Zwierciadła saskiego*. Tekst *Glosy* i tekst *Zwierciadła saskiego*

²⁶ Por. Schlosser H.: *Grundzüge der Neueren Privatrechtsgeschichte. Rechtsentwicklungen im europäischen Kontext* [Podstawy nowszej historii prawa prywatnego w kontekście europejskim]. Wyd. 10. Heidelberg 2005, s. 1.

²⁷ Por. Kroeschell K., Cordes A., Nehlsen-von Stryk K.: *Deutsche Rechtsgeschichte* [Historia prawa niemieckiego]. T. 2: 1250–1650. Wyd. 9. Köln–Weimar–Wien 2008, s. 1–55.

²⁸ Kaufmann F.-M.: *Buch'sche Glosse...*, zob. przyp. 17, s. 97.

²⁹ Por. Lück H.: *Der Sachsenspiegel als Kaiserrecht. Vom universalen Geltungsanspruch eines partikularen Rechtsbuches* [Zwierciadło saskie jako prawo cesarskie. O roszczeniu uniwersalnego obowiązywania przez jedną partykularną księgę prawa]. W: Puhle M., Hasse C.-P. (wyd.): *Heiliges Römisches Reich Deutscher Nation 962 bis 1806. Von Otto dem Großen bis zum Ausgang des Mittelalters. Essays* [Święte Cesarstwo Rzymskie Narodu Niemieckiego 962–1806. Od Ottona Wielkiego do schyłku średniowiecza. Eseje]. Dresden 2006, s. 263–273.

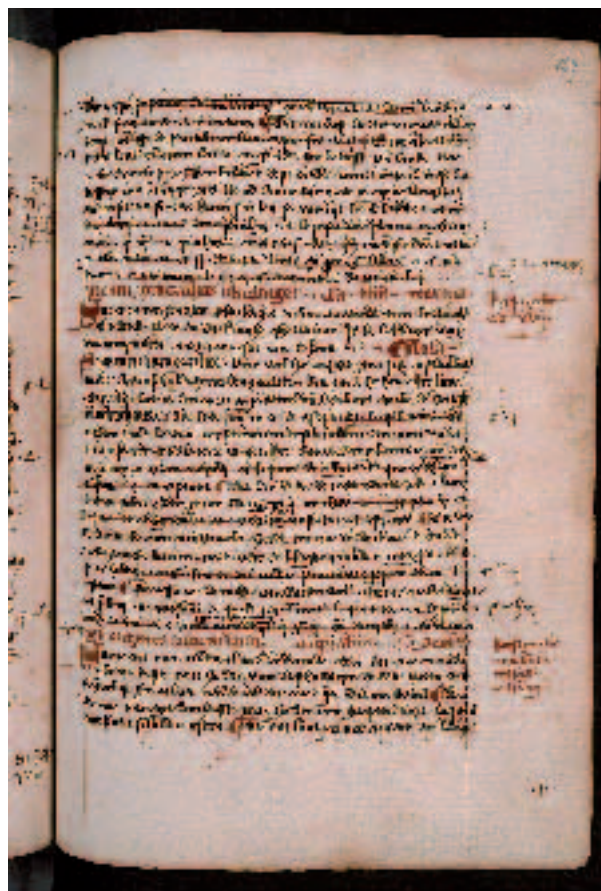
połączone są ze sobą przez streszczenia odpowiednich artykułów. Wewnątrz tekstu *Glosy* często pojawiają się hasła z tekstu *Zwierciadła saskiego*, za którymi następują odpowiednie wyjaśnienia: definicje przedmiotów i pojęć, krytyczne komentarze do artykułów czy instytucji prawnych. Poza tym *Glosa* zawiera wtrącenia w formie spójnych esejów. Zwłaszcza w tych fragmentach autor szczególnie obficie odsyła do odnośnych zapisów kodeksów *Corpus Iuris Civilis* oraz *Corpus Iuris Canonici*. Cała *Glosa do prawa ziemskiego* zawiera około 6200 takich cytatów i odsyłaczy. Ich tak liczne występowanie unaocznia już ze względów formalnych intencje glosatora. Chodziło mu o harmonizację tekstów *Zwierciadła saskiego* z prawem rzymskim i kościelnym – tak jak zapowiedział w *Prologu do Glosy*.

Glosa napisana jest w języku środkowo-dolnoniemieckim i razem ze *Zwierciadłem saskim* oraz powstałym około 1275 roku *Schwabenspiegel* (*Zwierciadłem szwabskim*) zalicza się ją do najobszerniejszych z zachowanych, niemieckich tekstów prawnych średniowiecza. Spośród łącznie 204 znanych rękopisów i fragmentów *Glosy* do dyspozycji badaczy są dziś 82 pełne teksty³⁰. Najstarszy z nich pochodzi z roku 1366/1367, czyli z dekady następującej bezpośrednio po śmierci Jana von Bucha. Są to formy w języku dolnoniemieckim, które niewiele później zostały przetłumaczone na język środkowoniemiecki i górnoniemiecki.

Stosunkowo późno pojawiły się glosy do prawa lennego *Zwierciadła saskiego*. Najstarszy spośród 30 pełnych zachowanych rękopisów pochodzi z roku 1386/1387³¹. Imię glosatora nie jest znane.

Glosa do prawa lennego i *Glosa do prawa ziemskiego* z czasem doczekały się kolejnych opracowań. Wymienić należy przede wszystkim *Stendaler Glosse* (*Glosę stendalską*) i *Altmärkische Glosse* (*Glosę staromarchijską*), składające się z łacińskich oraz niemieckich uwag na marginesie wrocławskiego rękopisu *Zwierciadła saskiego* i prawa magdeburgskiego. Jako czas ich powstania należy przyjąć okres między rokiem 1374 a 1410. Uczony komentarz obok charakterystycznego nawiązania do prawa rzymskiego i kanonicznego zawiera również staromarchijskie (zwłaszcza stendalskie) zwyczaje i normy prawne. *Glosa* ta uważana jest za dzieło nieznanego autora ze Stendalu. Ale również opracowanie przez lipskiego profesora prawa, Dydrycha von Bocksdorffa (zm. 1466)³² zasługuje na uwagę, ponieważ w pewnym sensie stanowi zamknięcie całego rozwoju tekstu. Kolejne redakcje *Zwierciadła saskiego* oraz *Glosy Bucha* niewątpliwie miały duże znaczenie. Niemniej jednak tylko Janowi von Buch należy się jako pierwszemu zasługa doprowadzenia do syntezy prawa akademickiego, czyli rzymsko-kanonicznego z prawem krajowym *Zwierciadła saskiego*. Był to krok niezbędny do dalszego rozpowszechnienia kodeksu.

Również augustianin i profesor teologii, Jan Klenk (początek XIV wieku – 1374), żyjący współcześnie z Janem von Buchem, szukał drogi do połączenia prawa *Zwierciadła saskiego* z prawem kościelnym – jednak nie poprzez kreatywny komentarz, lecz drogą zakazu³³, sporządzając listę artykułów, które wydały mu się nie do pogodzenia z prawem kościelnym. Doprowadził nawet u papieża Grzegorza XI (1370–1378) w Avignon do wydania bulli, która pod datą 7 kwietnia 1374 roku stwierdziła unieważnienie czternastu przepisów *Zwierciadła saskiego* (*articuli reprobati*) oraz

Rękopis *Glosy* (tzw. *Codex Hecht*) z I połowy XV wieku; wł. Staatsbibliothek Preussischer Kulturbesitz Berlin / Sächsische Akademie der Wissenschaften zu Leipzig

wydanych na ich podstawie wyroków. Jednak większość już *Glosa* uważała za nieaktualne, tak więc „uregulowanie” Klenkoka nie pociągało za sobą większych skutków.

Zwierciadło Saskie i glosy do *Zwierciadła Saskiego* stanowią zjawiska prawne rangi europejskiej. Fascynacja nimi zawiera się przede wszystkim w ich ogromnym rozpowszechnieniu na szerokich terytoriach Europy Środkowej i Wschodniej.

³⁰ Lieberwirth R., Kaufmann F.-M.: Einleitung [Wstęp]. W: Kaufmann F.-M.: *Buch'sche Glosse...*, zob. przyp. 17, s. XVII–LXXX, zwłaszcza s. XXXVII–XXXIX.

³¹ Kaufmann F.-M., Lieberwirth R.: Einleitung [Wstęp]. W: Kaufmann F.-M.: *Die kürzere Glosse...*, zob. przyp. 18, s. XIII–LXIV, zwłaszcza s. XVIII–XX.

³² Por. Meyer C.H.: Dietrich von Bocksdorf (†1466): Kleriker, Jurist, Professor. Zugleich zur „Unvernunft” heimischer Gewohnheit im Zeitalter der Rezeption [Dydrych von Bocksdorf (zm. 1466). Kleryk, prawnik, profesor. Zarazem o „nierozsądku” zwyczajów w dobie recepcji]. W: Lück H.: *Tangermünde...*, por. przyp. 20, s. 92–141.

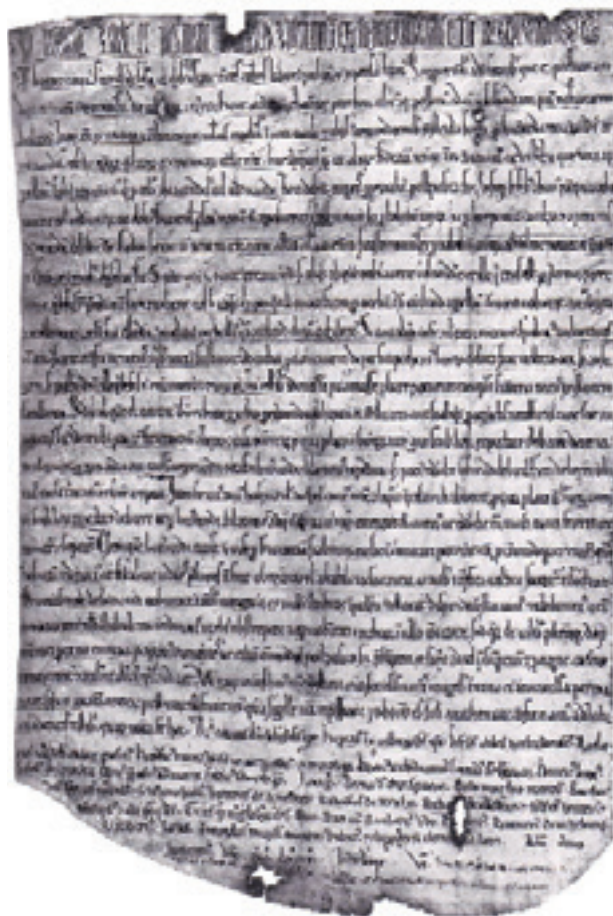
³³ Por.: Lück H.: Magdeburg, Eike von Repgow und der Sachsenspiegel [Magdeburg, Eike von Repgow a *Zwierciadło saskie*]. W: Puhle M., Petsch P. (wyd.): *Magdeburg. Die Geschichte der Stadt 805–2005* [Magdeburg. Historia miasta 805–2005]. Döbel (Saalkreis) 2005, s. 155–172, zwłaszcza s. 160.

Prawo sasko-magdeburskie jako kulturowe ogniwo między porządkami prawa Europy Środkowej i Wschodniej

Tym samym doszliśmy do trzeciego z wielkich projektów środkowo-niemieckich badań nad *Zwierciadłem saskim* w postaci projektu akademickiego *Prawo sasko-magdeburskie jako kulturowe ogniwo między porządkami prawa Europy Środkowej i Wschodniej*, nad którym prace trwają od 2004 roku w Lipsku i w Magdeburgu. Niedawno ukazał się pierwszy tom towarzyszący temu przedsięwzięciu serii wydawniczej³⁴.

Co prawda, *Zwierciadło saskie* rozprzestrzeniło się również w kierunku zachodnim, docierając do hrabstwa Holandii i Nadrenii, jego recepcja w państwach Europy Środkowo-Wschodniej była jednak nieporównywalnie szersza i bardziej doniosła. Na swojej drodze ku wschodowi współtworzyło ono wraz ze słynnym prawem magdeburskim niezwykle płodną syntezę.

Zwierciadło saskie w ścisłym połączeniu z *prawem magdeburskim* dotarło na Śląsk, do Polski, na ziemię Zakonu Krzyżackiego, do krajów nadbałtyckich, na Słowację i wreszcie na Węgry. Owe swoiste połączenie *Zwierciadła saskiego* z *prawem magdeburskim* w źródłach ujawnia się jako *ius Theutonicum*, *ius Maideburgense* oraz *ius Saxonum*, które to pojęcia początkowo miały różne znaczenie. Wśród nich ostatecznie przejęła się nazwa *ius Maideburgense* (prawo magdeburskie) jako pojęcie nadrzędne całego saskiego prawa krajowego oraz prawa magdeburskiego czy też nawet całego prawa niemieckiego (*ius Theutonicum*). Ważną rolę pośredniczącą odegrało w tym względzie należące do Polski (do 1335) księstwo śląskie.³⁵ We Wrocławiu powstało lokalne opracowanie *Zwierciadła saskiego* w postaci *Breslauer Landrecht* (*Wrocławskiego Prawa Krajowego*). Również magdeburskie prawo miejskie doczekało się tu dalszego rozwinię-

Przywilej arcybiskupa Wichmana von Magdeburg dla miasta Magdeburg (1188); wł. Kulturhistorisches Museum Magdeburg

Brakteat arcybiskupa Wichmana von Magdeburg (1152–1192); fot. Heiner Lück; wł. Stiftung Moritzburg Kunstmuseum des Landes Sachsen-Anhalt, Halle, Münzkabinett

³⁴ Eichler E., Lück H. (red.): *Rechts- und Sprachtransfer in Mittel- und Osteuropa. Sachsenspiegel und Magdeburger Recht. Internationale und interdisziplinäre Konferenz in Leipzig vom 31. Oktober bis 2. November 2003* [Transfer prawny i językowy w Europie Środkowej i Wschodniej. Zwierciadło saskie i prawo magdeburskie. Międzynarodowa konferencja interdyscyplinarna w Lipsku. 31 października – 2 listopada 2003]. IVS SAXONICO-MAIDEBURGENSE IN ORIENTE 1. Berlin 2008.

³⁵ Por. też edycje: Ebel F.: *Magdeburger Recht. Die Rechtsmitteilungen und Rechtssprüche für Breslau, Teil 1: Die Quellen von 1261 bis 1442; Teil 2: Die Quellen von 1453 bis zum Ende des 16. Jahrhunderts* [Prawo magdeburskie. Przekazy i roszczenia prawne dla Wrocławia, Część 1: źródła 1261–1441; Cz. 2: źródła od 1453 do końca XVI w.]. Mitteldeutsche Forschungen 89/II/1–2. Kolonia–Weimar–Wiedeń 1989–1995; jak też od niedawna: Biszczanik M.: *Das Stadtrecht von Schweidnitz und dessen Umfeld in Schlesien* [Prawo miejskie Świdnicy i jego otoczenie na Śląsku] W: Lieberwirth R., Lück H. (red.): *Akten des 36. Deutschen Rechtshistorikertages. Halle an der Saale, 10.–14. September 2006* [Akta XXXVI Zjazdu Historyków Prawa. Halle nad Soławą, 10–14 września 2006]. Baden-Baden 2008, s. 479–488.

Widok Magdeburga przed rokiem 1631; wł. Kulturhistorisches Museum Magdeburg

cia, znanego pod nazwą *Magdeburg-Breslauer systematisches Schöffengericht* (*Magdeburcko-Wrocławskiego Systematycznego Prawa Ławniczego*). W 1261 roku magdeburscy ławnicy udzielili miastu Wrocław obszernego pouczenia prawnego, przesyłając przy tej okazji prawdopodobnie również pełny egzemplarz *Zwierciadła saskiego*.

Jako rozstrzygające ławy apelacyjne (tzw. *Oberhöfe*) Wrocław i Środa Śląska miały swój ważny udział w rozpowszechnieniu prawa magdeburskiego.

Ze Śląska prawo magdeburskie i *Zwierciadło saskie* trafiły do Polski. Sądząc po potwierdzonych w źródłach rękopisach *Zwierciadła saskiego* za główny ośrodek rozpowszechnienia niemieckich kodeksów prawnych w Polsce uznać należy Małopolskę. Punktem wyjścia był prawdopodobnie odpis, który powstał w 1308 roku we Wrocławiu dla Krakowa, lokowanego w 1257 roku na prawie magdeburskim. Stąd *Zwierciadło saskie* i prawo magdeburskie dotarły w kierunku wschodnim na Ruś Czerwoną i północnym do Wielkopolski.

Dla małopolskich miast prawa niemieckiego król Kazimierz Wielki (1310–1370) utworzył w 1356 roku Sąd Wyższy Prawa Niemieckiego na Zamku Krakowskim jako sąd apelacyjny, rozstrzygający w sprawach spornych w mia-

stach królewskich³⁶. Przy tej okazji król zapewne nabył też rękopis i kolejne księgi *Zwierciadła saskiego* i prawa magdeburskiego, ażeby księgom tym nadać w swoim państwie

³⁶ Do tej ważnej instytucji orzekającej por. Łysiak L.: *Ius supremum Maydeburgense castri Cracoviensis 1356–1794. Organisation, Tätigkeit und Stellung des Krakauer Oberhofs in der Rechtsprechung Altpolens* [*Ius supremum Maydeburgense castri Cracoviensis 1356–1794. Organizacja, działalność i pozycja krakowskiego Sądu Wyższego w jurysdykcji staropolskiej*]. Frankfurt nad Menem 1990; idem, Nehlsen von Stryk K.: *Decreta iuris supremi Magdeburgensis castri Cracoviensis. Die Rechtssprüche des Oberhofs des deutschen Rechts auf der Burg zu Krakau 1456–1481; Bd. 2: 1481–1511* [*Decreta iuris supremi Magdeburgensis castri Cracoviensis. Orzecznictwo Sądu Wyższego Prawa Niemieckiego na Zamku Krakowskim 1456–1481; T. 2: 1481–1511*]. „Ius Commune. Sonderhefte” 1995/1997, t. 68/104; Obladen M.: *Magdeburger Recht auf der Burg zu Krakau. Die güterrechtliche Absicherung der Ehefrau in der Spruchpraxis des Krakauer Oberhofs* [*Prawo magdeburskie na zamku w Krakowie. Uposażenie materialne żony w praktyce orzeczniczej krakowskiego Sądu Wyższego*] *Freiburger Rechtsgeschichtliche Abhandlungen N. F.* 48. Berlin 2005.

Pomnik prawa magdeburskiego w Kijowie (1802); za: Sergij Klymenko, 2005; <http://serg-klymenko.narod.ru>, <http://klymenko.data-tec.net>

większego znaczenia. W ten sposób powstał w filii magdeburskiej, dawnej stolicy królestwa polskiego Sąd Wyższy, który swoim orzecnictwem przyczynił się do dalszego rozpowszechnienia prawa sasko-magdeburskiego. Król Kazimierz dokonał też licznych lokacji miast na nowo zdobytych ziemiach wschodnich: na Wołyniu, w Haliczu, Galicji i na Podolu. Szacuje się, że w Małopolsce i Galicji liczba lokacji na prawie niemieckim wyniosła 650, a w Wielkopolsce 150 miast i liczne wsie.

Na ziemiach zakonu krzyżackiego recepcja prawa sasko-magdeburskiego dokonała się przede wszystkim poprzez prawo chełmińskie, znane jako *Kulmer Handfeste*. Ten przywilej miejski nadał wielki mistrz zakonu miastom Toruń i Chełmno. Oba miasta stały się głównymi ośrodkami prawa niemieckiego na tych terenach i przyczyniły się w dużym stopniu do tego, że prawo sasko-magdeburskie mogło zyskać tak ogromne znaczenie³⁷. Z Chełmna jako głównego ośrodka prawo magdeburskie dotarło do wielu miejscowości na Mazowszu. W ciągu XV wieku przedzierało się dalej wzdłuż Bugu do różnych miast na Podlasiu.

Na Litwie m.in. Wilno (1387), Brześć (1390), Kowno (1391?) i Grodno (1391) z pewnością były miastami prawa magdeburskiego³⁸. Stąd prawo magdeburskie pojawiło się na Białorusi, gdzie wywarło znaczący wpływ, zwłaszcza na konstytucję Mińska (1499). Za pośrednictwem prawa hamburskiego *Zwierciadło saskie* odcisnęło swoje piętno również na rozwój prawa takich miast jak Ryga, Tallin i Haapsalu, chociaż na terytoriach dawnej Liwonii to prawo lubeckie odegrało dominującą rolę. Skuteczność *Zwierciadła saskiego* na ziemiach nadbałtyckich udokumentowana jest jednak przede wszystkim w postaci *Zwierciadła liwońskiego*, czternastowiecznego kodeksu, który zawiera przystosowane do warunków nadbałtyckich opracowanie prawa ziemskiego i lennego. Około roku 1400 *Livländischer Spiegel* (*Zwierciadło liwońskie*) uległo asymilacji w tak zwanym *Mittleres livländisches Ritterrecht* (*Średnim liwońskim prawie rycerskim*), które obowiązywało od 1422 roku jako oficjalny kodeks prawny. W tej postaci niektóre przepisy *Zwierciadła saskiego* znalazły drogę do kodyfikacji liwońskiego, estońskiego i kurlandzkiego prawa prywatnego z 1864 roku, które z kolei stanowiło ważną podstawę dla łotewskiego kodeksu cywilnego z 1937 roku.

Zupełnie nowe możliwości rozpowszechnienia źródeł prawa otworzyły się wraz z nadejściem sztuki drukarskiej. Pierwsze drukowane wydania *Zwierciadła saskiego* ukazały się w Bazylei (1474), Kolonii (1480), Lipsku i Stendalu (1488). Jednocześnie są one pierwotnymi drukami *Glosy Bucha*. Do tego dochodzi jeszcze ważne wydanie augsburskie (1516), które aż do ukazania się edycji Kaufmanna zapewniło najlepszy dostęp do *Glosy Bucha*. Dla dalszego rozpowszechnienia się prawa sasko-magdeburskiego w Europie Środkowej najważniejszą rolę odegrały jednak polskie wydania drukowane. Już w 1506 roku Jan Łaski (1455–1531) wydał *Zwierciadło saskie* i *Magdeburger Weichbild* (*Weichbild magdeburski*) w wersji łacińskiej obok rodzimych źródeł prawa. Wydanie opiera się na tłumaczeniu *Zwierciadła saskiego* na łacinę, jakie Konrad z Sandomierza dokonał w połowie XIV wieku (*Versio Sandomiriensis*). Krakowski pisarz miejski Mikołaj Jaskier (zm. 1539) wydał w 1535 roku łacińskie wersje głosowanego *Zwierciadła saskiego* i głosowanego *Weichbildu*. Wreszcie w roku 1581 ukazało się polskie tłumaczenie *Weichbildu*, dokonane przez lwowskiego syndyka Pawła Szczerbica (1552–1609), oraz wydanie *Zwierciadła saskiego* w porządku alfabetycznym. Łacińskie wydania opracowali również Jan Cervus Tucholczyk (1500–1557), Jan Cerasinus Kirstein (1507–1561), Stanisław Eichler (po 1560) oraz Bartłomiej Groicki (ok. 1534–1605)³⁹. W roku 1558 właśnie Groicki opublikował *Artykuły prawa majdeburskiego, które zowią Speculum Saxonum*. Spod pióra tegoż autora wyszedł zbiór *Porządek sądów i spraw miejskich*

³⁷ Por. Janicka D.: Die Rezeption des Sachsenspiegels und des Magdeburger Rechts am Beispiel von Thorn im Kulmer Land [Recepcja *Zwierciadła saskiego* i prawa magdeburskiego na przykładzie Torunia w ziemi chełmińskiej]. W: Eichler E., Lück H. (red.): *Rechts- und Sprachtransfer*, por. przyp. 32, s. 61–74.

³⁸ Por. też: Karpavičienė J.: *Magdeburger Stadtrecht im Großfürstentum Litauen im europäischen Kontext* [Prawo magdeburskie w Wielkim Księstwie Litewskim w kontekście europejskim].

W: Lieberwirth R., Lück H. (red.): *Akten des...*, por. przyp. 33, s. 489–509.

³⁹ O tym wybitnym uczonym także: Kowalski G.M.: *Bartłomiej Groicki. Prawnik polskiego odrodzenia. Wystawa w 400-setną rocznicę śmierci*. Kraków 2005.

prawa magdeburskiego w Koronie Polskiej, który później na Słowacji, a zwłaszcza na Ukrainie miał odegrać ważną rolę.

W Czechach i na Morawach nadano różnym miastom, zwłaszcza położonym na północy tych ziem, prawo magdeburskie. Jako pierwsze czeskie miasto chyba jeszcze w XIII wieku Litomerzyce otrzymały prawo magdeburskie. Tu też utworzono Sąd Wyższy dla rozstrzygania spraw w czeskich miastach i osadach prawa magdeburskiego. Podobną pozycję zyskał Ołomuniec dla morawskich miast prawa sasko-magdeburskiego. Specjalny przywilej z 1352 roku zobowiązał tamtejsze miasta (około 110) do zwracania się o rozstrzygnięcie w sporach prawnych wyłącznie do Ołomuńca. Do czasów wojen husyckich prawo magdeburskie było obecne również w Pradze. Przez Czechy i Morawy prawo Zwierciadła saskiego dotarło w kierunku południowo-wschodnim na Węgry, gdzie najdobitniejszym świadectwem jego obecności stanowi *Ofener Stadtrechtsbuch* (*Budzka księga prawa miejskiego*)⁴⁰.

Na ile recepcja ta objęła również *Głosę Bucha*, niestety nie można jeszcze stwierdzić z pewnością. Jej znaczący wpływ w każdym razie widoczny jest w polskich drukach *Zwierciadła saskiego*, które ją zawierają. Jak się to przedstawia w innych krajach Europy Środkowej i Wschodniej, pozostaje przedmiotem dalszych wnikliwych badań. W tym przedmiocie nauka znajduje się dopiero na samym początku.

Pewne jest, że Jan von Buch przez swoje dzieło podniósł znaczenie *Zwierciadła saskiego* do rangi konkurencyjnego, europejskiego źródła prawa. Dopiero jego osiągnięcie stało się podstawą tego, że *Zwierciadło saskie* przez wieki mogło być stosowane w kontekście kodeksów prawa rzymskiego i kanonicznego. Otoczony zasłużoną chwałą Eike von Repgow wraz ze swoją genialną księgą prawdopodobnie uległby całkowitemu zapomnieniu, gdyby nie Jan von Buch, który przeniósł dzieło Eike do nowożytnego kanonu prawnego Europy. Taka jest jego wiekopomna zasługa. Ogromny zasięg terytorialny *Zwierciadła saskiego* i prawa magdeburskiego, jakiego od tamtych czasów nie osiągnął żaden inny niemiecki tekst prawny, objął miasta i ziemie następujących współczesnych państw: Polski, Czech, Słowacji, Litwy, Łotwy, Białorusi, Rumunii, Węgier, Ukrainy i in. Nauka w tych krajach zajmuje się intensywnie tymi pochodzącymi ostatecznie ze Środkowych Niemiec źródłami, analizując je pod nader aktualnymi względami, o czym dobitnie świadczą nowe edycje, badania historyczne i językoznawcze.

Zakończenie

Tak więc wystawa *Zwierciadło saskie i prawo magdeburskie – fundamentem dla Europy* dokumentuje wybitne osiągnięcia kultury, edytowane i badane dziś z uwagą i na tle wspólnych europejskich zainteresowań. Obydwa wspomniane zbiory źródeł stanowią najwybitniejsze osiągnięcie na polu prawnym, jakie uformowało się na terytorium dzisiejszej Saksonii-Anhalt na przestrzeni drugiego tysiąclecia. Recepcji podlegało jednak nie to prawo, które powstało w samym Magdeburgu i okolicach. Gdyby źródła te nie doczekały się uczonych i rzetelnych kontynuatorów w miastach i na ziemiach dzisiejszej Polski, Czech, Słowacji, Wę-

Pomnik prawa magdeburskiego w Krakowie (2007); wł. Muzeum Historycznego Miasta Krakowa

gier, Łotwy, Litwy, Ukrainy i Białorusi, nie zyskałyby tak imponującego wymiaru, który dziś z zachwytem podziwiamy. W tym sensie *Zwierciadło saskie* i prawo magdeburskie stanowią w swoich regionalnych i lokalnych odmianach prawdziwie wspólne osiągnięcie europejskiej kultury prawa średniowiecza i wczesnej doby nowożytnej.

⁴⁰ Por. edycję z tłumaczeniem na język węgierski: Blazovich L., Schmidt J.: *Buda város jogkönyve* [Budzka księga prawa miejskiego]. Szegedi Középkortörténeti Könyvtár 17. T. 2. Szeged 2001.

The Saxon Mirror and Magdeburg Law as the Foundation for Europe – Exhibition Organized by the Federal State of Saxony-Anhalt in Kraków

The Saxon Mirror (Sachsenspiegel) and Magdeburg Law are two legal sources which originated in the 13th cent. in the land whose formal name today is the Federal State of Saxony-Anhalt. Due to the excellence of the legal regulations they contained and the common acceptance they had won, these two legal codes became extremely significant, both in terms of the duration of their application, and in terms of their territorial range. Some of the regulations they introduced stayed in use until the 19th cent., and their geographical scope spanned from the Elbe (Magdeburg) to the Dnieper (Kyiv). Legal regulations offered by the Saxon-Magdeburg Law were adopted by hundreds of lands, cities and towns scattered around the vast area encompassing today's Poland, the Czech Republic, Slovakia, Hungary, Belarus, Estonia, Lithuania, Latvia and Ukraine. The processes of reception which started in the 13th and lasted until the 19th cent. constituted a valuable cultural-historical foundation for modern Europe. This law, originally created in the land located on the banks of the Elbe and the Saale Rivers, functioned throughout the late Middle Ages and the early Modern Era as the binding legal order for merchants, craftsmen, burghers and the rural folk, as well as their landlords throughout the vast reaches of East-Central Europe, including the City of Magdeburg – today, the capital of the Federal State of Saxony-Anhalt – and the neighbouring territories.

The Saxon Mirror is the most important German legal code of the Middle Ages. Eike von Repgow compiled the code in the period 1220 to 1235, while staying in the foreland of the Harz Mountains. The code was written in Middle Low German. Thanks to the faithful reflection of the reality, the clear structure and the comprehensible language, it enjoyed exceptional respect in Germany and elsewhere.

The famous town law of Magdeburg started to evolve in the 12th cent. in the trade metropolis situated in the middle reaches of the River Elbe. Its regulations concerning the power of local rulers and the rights of the townspeople influenced the development of trade and boosted the turnover of various goods in Magdeburg's "filial cities" (formally established under Magdeburg Law) which, in turn, brought them great advantages. The "filial cities" received Magdeburg Law through the granting of privileges performed by their local rulers, which is how the thick network of the largest family of town laws in East-Central Europe was born. Legal experts from the Magdeburg City Bench replied to thousands of requests filed by the people of the towns, cities and villages from the lands influenced by the Saxon-Magdeburg Law who sought justice and needed their professional assistance. *The Saxon Mirror* and Magde-

burg Law created an incredibly fertile synthesis on the way to united Europe which reverberated through the evolution of European law until the great codification of civil law in the 19th and the 20th cent.. Fundamental concepts of *The Saxon Mirror* still have their counterparts in modern legal regulations. Responsibility before God and the people while passing sentences, rejection of unjust exercise of power, observance of laws and regulations, and coexistence of various groups and cultures in an atmosphere of tolerance were also among Eike von Repgow's ideas which he helped to put into practice in his brilliant code. However, the expansion of the law which had originated in the Elbe and Saale region would not have been so successful, had it not been for the locally adjusted and updated variants of the code created in various cities and towns of the Kingdom of Poland and the Grand Duchy of Lithuania. Among the most significant local editions of *The Saxon Mirror* we should mention those created in Kraków, Wrocław/Breslau, Toruń/Thorn and Chełmno/Kuln, as well as the later academic editions created by eminent Polish scholars of European renown, such as the 16th-cent. scholar Bartłomiej Groicki.

By organizing the exhibition, the Federal State of Saxony-Anhalt wanted to draw public attention to this unique phenomenon in the history of German and European law and to encourage visitors to a deeper reflection upon the common foundation of our peaceful coexistence on the European continent. In Kraków this project proved to be extremely successful thanks to the great jubilee exhibition organized in 2007 titled *Kraków – the European City of Magdeburg Law 1257–1791*. This old, respectable Polish royal city, the seat of an archbishopric and an academic hub truly is a perfect place for this kind of cultural exchanges. It is one of the most significant cities formally established under Magdeburg-Breslau Law in 1257. King Casimir the Great reinforced the privileged position of Kraków by establishing the Higher Court of German Law at Wawel Castle in 1356 which functioned as an appellation court for the towns of the Małopolska region that used German law. And thus, Kraków joined other major centres from which Magdeburg Law radiated and in which it was constantly updated. The very fact that we still remember about it over half a millennium later speaks volumes for its significance.